

مطبوعات ارمنی زبان تبریز^۱

آرپی مانوکیان^۲

حیات فرهنگی ارمنیان تبریز

آذربایجان از زمان حکومت صفویان همواره یکی از مهمترین کانون های سکونت و فعالیت های اجتماعی و اقتصادی ارمنیان بوده است. این امر از قرن ها پیش باعث رفت و آمد تجار ارمنی ساکن در نواحی ارمنی نشین قفقاز و ترکیه به آذربایجان و اقامت آنها در این ناحیه شده است.^۳ اکثر جمعیت ارمنیان آذربایجان در شهر تبریز که شامل دو ناحیه ارمنی نشین بود، سکونت داشتند. از ابتدای قرن نوزدهم زندگی ارمنیان تبریز با دگرگونی های فرهنگی همراه شد. ارمنیان مبادرت به احداث کلیساها و مدارس نمودند که در ابتدا معلمان این مدارس را جمعی از ارمنیان تشکیل می دادند که اکثراً از فارغ التحصیلان دانشسراهای عالی موجود در قفقاز و یا ترکیه بودند. البته بعدها گروهی از دانش آموختگان

۱. نوشتار مذکوربر آن است، مجموعه نشریات ارمنی زبان تبریز را از ابتدای انتشار تا به اواخر دهه پنجاه هزار و سیصد هجری شمسی به طور کامل مورد بررسی قرار دهد. به این منظور کوشیده ایم در کنار معرفی این نشریات به بررسی آرا، اندیشه ها و اهداف برخی از این مطبوعات بپردازیم و البته معرفی چهره های مهمی را نیز که در امر چاپ و گسترش نشریات مورد نظر، تمام تلاش خود را با حداقل امکانات به کار بسته اند، مد نظر داشته ایم. در بررسی مطبوعات و اطلاعات مربوط به آنها ترتیب تاریخی آغاز انتشار آنها مورد توجه بوده است و البته لازم به توضیح می باشد در برخی موارد با مشکل کمبود منبع و اطلاعات کافی روبرو بودیم که این امر مانع از معرفی کامل و صحیح این بخش از مطبوعات گردید. این کمبود در مورد چندین نشریه از طریق مصاحبه با فردی آگاه در این زمینه که خود زمانی شاهد عینی چگونگی انتشار برخی از این مطبوعات بوده است، جبران شد.
۲. کارشناس ارشد تاریخ، محقق، مدرس دانشگاه، عضو هیئت تحریریه فصلنامه ارمنیان پیمان.
۳. بر اساس آمار مستند، جمعیت شهرنشین ارمنیان آذربایجان در اواخر قرن نوزدهم در حدود ۳۵ - ۴۰ هزار نفر بوده است.

دانشگاه‌های معتبر روسیه و اروپا نیز به آنها اضافه شدند. از اوایل قرن بیستم بود که به تدریج انجمن‌ها، همچنین مراکز فرهنگی، تالارهای تئاتر و در نهایت مطبوعات نیز، حیات خود را آغاز کردند و اولین نشریه تبریز در سال ۱۲۸۱ هـ ش (۱۹۰۳ م) منتشر شد. در ابتدا این نشریات به صورت دستنویس بودند. سپس ماشین‌های چاپ دستی به کمک دست‌اندرکاران این فن آمد و بعدها با احداث چاپخانه‌هایی که مهمترین آنها متعلق به خلیفه‌گری ارمنه آذربایجان بود کار نشر و چاپ مطبوعات به سوی ترقی و پیشرفت گام نهاد.^۱

بین سال‌های ۱۲۸۸ - ۱۳۰۱ هـ ش (۱۹۰۹ - ۱۹۲۲ م) و به ویژه در دوره مبارزات مشروطه‌خواهی، تبریز به کانونی برای فعالیت مطبوعاتی ایرانیان ارمنی تبدیل شد. این سیر ترقی تا دوران جنگ جهانی دوم نیز ادامه پیدا کرد اما در دوره‌های بعدی به علت مهاجرت خیل عظیمی از اندیشمندان و متفکران به شهرهای ارمنی نشین پر جمعیت دیگری چون اصفهان و تهران و تمرکز این فعالیت‌ها در آن نواحی سیر نزولی پیمود و از تعداد آن کاسته شد.^۲

معرفی نشریات و برخی چهره‌های مطبوعاتی^۳

PAYLAK - KAYTZ

پایلاک - کایتز (به معنی درخشش - برق)

نشریه‌ای دانش‌آموزی بود که به همت جمعی از دانش‌آموزان مدرسه هایکازیان - تاماریان تبریز و بین سال‌های ۱۲۷۶ هـ ش (۱۸۹۸ م) الی ۱۲۸۱ هـ ش (۱۹۰۳ م) منتشر می‌شد. این نشریه ابتدا به صورت دستنویس توسط گروهی از دانش‌آموزان نوشته و توزیع می‌شد ولی بعدها به صورت ماشین‌نویسی شده تکثیر و منتشر گردید. مضمون اصلی این خبرنامه را مسائل دانش‌آموزان و مدارس ارمنی و گزارش برخی مراسم اعیاد ارمنی که در مدارس برگزار می‌شد، در برمی‌گرفت.

GORTZ

گورتز^۴ (به معنی کار)

نخستین نشریه ارمنی زبان تبریز که در مطبعه به چاپ رسید و انتشار یافت، گورتز نام داشت. این نشریه

۱. در تبریز دو چاپخانه بان و پاروس نیز که متعلق به ارمنیان بود و در ناحیه ارمنی نشین قلعه قرار داشت در این زمینه بسیار فعال بود.
۲. کارو گئورگیان. سالنامه عمومی ارمنیان (بیروت: چاپخانه خلیفه‌گری ارمنه لبنان، ۱۹۵۸ م) ص ۴۰۴ - ۴۲۷. (به زبان ارمنی).
۳. در معرفی چهره‌های مطبوعاتی با کمبود شدید منابع روبرو بودیم لذا معرفی تعداد اندکی از آنها امکان پذیر شد.
۴. در برخی منابع گورتز به منزله اولین نشریه ارمنی زبان تبریز معرفی شده است که بر اساس اسناد موجود از صحت چندانی برخوردار نیست و بر اساس همین اسناد پایلاک را باید نخستین نشریه ارمنی زبان تبریز دانست.

در پاییز سال ۱۲۸۲ هـ ش (۱۹۰۴م) و با سردبیری وارتابد^۱ عالی مقام یقیشه مورادیان و فقط در یک شماره در اختیار خوانندگان قرار گرفت. البته قرار بود که این نشریه با کوشش‌های سردبیر آن به طور مستمر چاپ شود اما به علت برخی مشکلات که در آن زمان برای مدارس ارمنیان تبریز به وجود آمد، برای مورادیان سردبیر این نشریه که از چهره‌های دینی و فرهنگی مؤثر جامعه ارمنی در این زمان بود مشکلاتی بوجود آورد که باعث شد از سمت سردبیری کناره‌گیری و به همین دلیل پس از چندی چاپ این نشریه متوقف شد.

آردارار آراجنورد ارانی^۲

خلیفه‌گری ارامنه آذربایجان همواره در امور فرهنگی پیش قدم و کوشا بوده و به این منظور فعالیت‌های بسیار نموده و چهره‌های شاخصی را به جامعه فرهنگی ارمنیان تقدیم کرده است. نشریه مذکور بخش کوچکی از فعالیت‌های خلیفه‌گری مورد نظر است. این نشریه به صورت هفته‌نامه و از سال ۱۲۸۲ هـ ش (۱۹۰۴م) منتشر شد. سردبیر و ناشر آن وارتابد ماشتوس نرسس پایازیان قائم مقام خلیفه ارمنیان آذربایجان بود و به تازگی از ایالات متحده مراجعت کرده و در تبریز فعالیت‌های فرهنگی مستمری داشت. در کنار او مگردوم ساهاکیان از خدمتگزاران خلیفه‌گری ارامنه آذربایجان نیز همکاری چشمگیری داشته. اخبار و حوادث اجتماعی، دینی و فرهنگی مربوط به ارمنیان تبریز و البته حوزه آذربایجان موضوع اصلی این هفته‌نامه را شامل می‌شد که بعدها مقالات برخی از نویسندگان و متفکران ارمنی در زمینه ادبیات نیز به آن اضافه شد.^۳ این نشریه در چاپخانه متعلق به خلیفه‌گری ارامنه آذربایجان در اندازه ۲۶×۳۶ در چهار صفحه و به تعداد ۳۴ شماره و تا سال ۱۲۸۳ هـ ش (۱۹۰۵م) انتشار یافت.^۴

ARAVOD

آراود (به معنی صبحگاه)

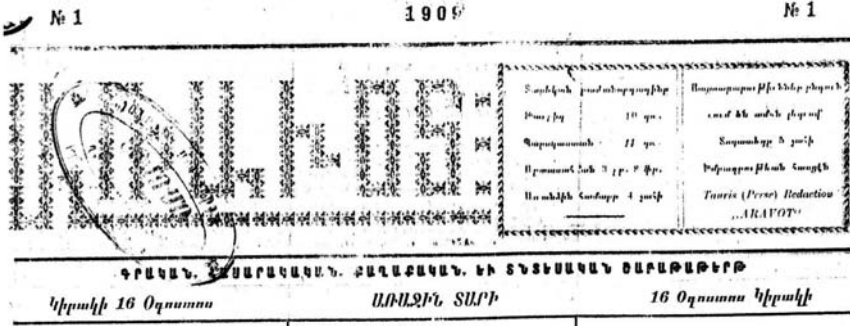
از تابستان سال ۱۲۷۷ هـ ش (۱۹۰۹م) جمعی از متفکران و نویسندگان ارمنی که در بین آنها تعدادی از اعضای حزب داشناکسوتیون هم حضور داشتند، انتشار هفته‌نامه‌ای را به نام آراود آغاز کردند. سردبیری این نشریه را گروه هیئت تحریریه که عبارت بودند از هایرابت بانیریان، باغاداسار ملیک باغداساریان، آواگ ملیک آبراهامیان، آرداشس هوانسیان، هوسپ هوانسیان و سیمون میرزایان بر عهده داشتند. البته هوسپ هوانسیان از اهالی تبریز که تحصیلاتش را در مدرسه آرامیان تبریز به اتمام رسانده و بر زبان فرانسه کاملاً مسلط بود، نقش چشمگیری در اداره چند شماره ابتدایی آراود داشت. هوسپ هوانسیان علاوه بر فعالیت مطبوعاتی، تألیفاتی نیز داشته است که از آن جمله باید به ترجمه کتاب آیین و کتاب شرح زندگی بیرم خان اشاره کرد او بیشتر عمر خود را صرف فعالیت‌های مطبوعاتی نمود. در تهران سردبیری هفته‌نامه آراود را

۱. پدر روحانی دیر است.

۲. خبرنامه خلیفه‌گری ارامنه آذربایجان.

۳. هایرابت بانیریان، ((خاطرات من))، ماهنامه هایرنیک، (بوستون: جون ۱۹۱۲) ش، ۳۱۷. (به زبان ارمنی).

۴. آرمن بیگلریان، مطبوعات ارمنی‌زبان در ایران، (تهران: خلیفه‌گری ارامنه تهران، ۱۳۸۵) ص ۴۰.

نشانه نوشتار نشریه آراؤد در تاریخهای متفاوت

هایراپت بانیریان
سر دبیره نشریه آراؤد

عهده دار شد و در دوران جنگ جهانی دوم مدتی سردبیر روزنامه
آلیک نیز بود.^۱

نشریه آراؤد در ابتدا در چاپخانه بان ور که در ناحیه ارمنی
نشین قلعه واقع شده بود به چاپ می رسید. این نشریه تا شماره
پنجم در اندازه ۳۲ × ۴۲ ۴ صفحه و با قیمت ۴ شاهی در اختیار
خوانندگان قرار می گرفت.^۲

چندی بعد در جلسه ای که از سوی کمیته حزب دانشکسوتیون
تبریز تشکیل شده بود، قرار شد که نشریه مذکور به منزله ترجمان
حزب به فعالیت خود ادامه دهد و این بار هیئت تحریریه را تعدادی
از معلمان اندیشمند ارمنی تشکیل می دادند از آن جمله باید به
گاسپار هاگوپیان، هوسپ هوانسیان، کاراپت بیونیان، و سارکیس
کاراپتیان^۳ اشاره کرد و البته این بار هایراپت بانیریان به عنوان

۱. نک: غلامحسین صالحیار و دیگران، چهره مطبوعات معاصر (تهران: پرس اجنت) ۱۳۵۱، ص ۱۴۵.
 ۲. مصاحبه با سورن بانیریان، آرپی مانوکیان، تهران، خرداد و تیر ۱۳۸۷.
 ۳. او از اهالی قفقاز بود.

سردبیر آراود تعیین شد.^۱

انتخاب بانیریان به منزله سردبیر باعث پیشرفت روند کار در نشر هفته نامه آراود شد. او متولد شهر وان در ارمنستان غربی بود که پس از پایان تحصیلاتش در دانشسرای عالی گنورکیان^۲ به عضویت حزب دانشکوتیون در آمد و سپس به عنوان معلم و مدیر در چندین مدرسه ارمنی تبریز و ارومیه و تهران خدمت نمود و به عنوان اولین رئیس انجمن فرهنگی ارمنیان تبریز انتخاب شد. پس از تعطیلی هفته نامه آراود در سال ۱۲۷۹ هـ ش (۱۹۱۱م) به وین رفته و در آنجا به تحصیل در رشته دندانپزشکی پرداخت و پس از شرکت در کنگره حزب دانشکوتیون در قسطنطنیه به تبریز بازگشت. او علاوه بر زبان ارمنی و فارسی به زبانهای ترکی، آلمانی، فرانسه و روسی تسلط کامل داشت و ترجمه کتاب سوسیالیسم از زبان روسی از تالیفات به جا مانده از بانیریان است. همچنین با سایر نشریات تبریز و تهران همکاری مستمری داشت و از او در دوران فعالیت مطبوعاتی اش، مقالات فراوانی به چاپ رسیده.

از شماره ششم به بعد بود که هفته نامه آراود هر یکشنبه و با مضامین ادبی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در ۴ صفحه و در اندازه ۳۶ × ۵۲ ابتدا در چاپخانه خلیفه‌گری ارامنه و سپس در چاپخانه امید تکثیر می شد.^۳ هفته‌نامه مذکور نخستین نشریه ارمنی زبان بود که علاوه بر تبریز در سایر شهرهای آذربایجان و حتی تهران خبرنگارانی داشت که اخبار حوادث مهم را به منظور چاپ در نشریه مذکور به سرعت به کارگزاران آن در تبریز منتقل می کردند.

از آن جمله باید به آرسن خان مارکاریان اشاره کنیم که در تهران مسئولیت تلگراف خانه ای را برعهده داشت و اخبار مهم به ویژه حوادث مهم دوره مشروطه‌خواهی و آنچه که در مجلس روی می داد را به سرعت به تبریز منتقل می کرد.

در روزهای سخت نبردهای گروه‌های آزادیخواه تبریز در برابر نیروهای دولتی محمد علی شاه که به منظور اثبات اصول مشروطه صورت می گرفت و تعدادی از گروه‌های ارمنی از جمله حزب دانشکوتیون^۴ نیز در کنار دیگر گروه‌های مشروطه‌خواه در حال نبرد بودند، نشریه مذکور به طور کامل اخبار و حوادث مربوط به جنگها را در اختیار خوانندگان قرار می داد.^۵

اخبار مربوط به حوادث داخلی توسط هوسپ هوانسیان تنظیم می شد. او علاوه بر اخباری که از طریق تلگراف توسط جمعی از خبرنگاران ارمنی از شهرهای مختلف ایران دریافت می کرد بخش دیگری از اخبار را نیز از برخی روزنامه‌های فارسی زبان ترجمه و نقد می نمود. بخشی از نشریه نیز به بحث در مورد

۱. بانیریان، همان، نوامبر ۱۹۱۲، ش ۳۱۴.

۲. تنها دانشسرای عالی واقع در ارمنستان شرقی بود که در شهر مذهبی اجمیادزین قرار داشت و به منزله تنها دانشگاه این ناحیه به حساب می آمد.

۳. المار، پیرم (تهران: مدرن، ۱۹۶۴) ص ۱۶۷ و ۱۶۸. (به زبان ارمنی).

۴. نک: آرپی مانوکیان، حزب داشناک و جریان نهضت مشروطه، (تهران: رامرنگ، ۱۳۸۳)، بخش دوم، فصل او ۲.

۵. مانوکیان، آرپی ((آراود در گذر زمان))، پیمان، س ۱۲، ش ۴۵ (پاییز ۱۳۸۷) ص ۱۰۸.

وضیعت اقتصادی ایران اختصاص داشت که این بخش توسط آسادور تامرازیان از اهالی مازندران اداره می‌شد.^۱ تمامی افرادی که در هفته نامه آرآود خدمت می کردند از سردبیر و اعضای هیئت تحریریه تا افرادی که مقالاتی را به منظور چاپ به نشریه مذکور می فرستادند به صورت افتخاری فعالیت می کردند و حتی گاهی کمبودهای مالی توسط خود این افراد جبران می شد.^۲

اما سرانجام در سال ۱۲۸۹ هـ ش (۱۹۱۱ م) همزمان با ورود نیروهای روس به تبریز فعالیت هفته نامه آرآود نیز متوقف شد.^۳ ادوارد براون درباره هفته نامه آرآود چنین می نویسد:

((روزنامه آرآود به سبب عقاید آزادی طلبی اش تاثیر قابل ملاحظه ای در قفقاز داشت در نتیجه ورود آن به روسیه ممنوع بود و از این جهت شکایت و نهضتی در روسیه پدید آمد.))^۴

ZANG

زانگ^۵ (به معنی ناقوس)

در سال ۱۲۸۸ هـ ش (۱۹۱۰ م) هفته نامه ای در تبریز منتشر شد که موضوعات آن را مسائل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ادبی در بر می گرفت. این هفته نامه که زانگ نام داشت توسط آلکساندر دروآرتانیان تأسیس شده بود و خود او نیز مقام سردبیری نشریه مذکور را بر عهده داشت.^۶

هفته نامه زانگ نخست در چاپخانه ای موسوم به پاروس که توسط ارمنیان اداره می شد و در زیرزمین ساختمانی در محله قلعه قرار داشت به چاپ می رسید ولی بعدها در چاپخانه خلیفه گری آرامنه، منتشر شد. سر دبیر آن آلکساندر دروآرتانیان از ارمنیان آذربایجان و فارغ التحصیل دانشسرای عالی گئورگیان و همچنین مدیر مدرسه آرامیان تبریز از اعضای حزب ارمنی هنجاکیان^۷ بود.

نشریه زانگ در اواخر زمان انتشار به صورت سه روزانه منتشر می شد. صفحات آن محدود بود و بین دو تا چهار صفحه را شامل می گشت. اندازه شماره های اول ۵/۳۷ × ۵۵ بود ولی بعدها به ۴۸ × ۶۴ سانتیمتر تغییر یافت. چاپ این نشریه در سال ۱۳۰۰ هـ ش (۱۹۲۲ م) متوقف شد.^۸

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. بانیریان، همان، ش ۱۳۴.
۲. هایرآپت بانیریان، آرآود، آلیک، ویژه نامه (تهران : ۱۹۳۶) ص ۱۸۳. (به زبان ارمنی).
۳. المار، همان، ص ۱۶۸.
۴. ادوارد براون، تاریخ مطبوعات ایران در دوره مشروطیت، ترجمه محمد عباسی (تهران: معرفت، بی تا) ج ۲، ص ۸.
۵. در برخی منابع این نشریه به منزله ترجمان حزب هنجاکیان ارمنی معرفی شده است.
۶. بیگلریان، همان، ص ۴۱.
۷. این حزب در سال ۱۸۸۷ م در شهر ژنو سویس توسط تعدادی از دانشجویان ارمنی قفقاز بنیان گذاشته شد. هدف اصلی آن رهایی ارمنیان ارمنستان غربی و شرقی از سلطه روسیه و امپراتوری عثمانی بود.
۸. مصاحبه با سورن بانیریان، همان.

تاو ریزی های تاراروتیون نر (اعلانات تبریز)

TAVRIZI HAITARAROUTIUNNER

در واقع گاهنامه ارمنیان تبریز بود که حوادث و مسائل مربوط به جامعه ارمنی، مدارس و کلیساها را به اطلاع ارمنیان می‌رساند که توسط پاتریارک^۱ کاراپت در مگردچیان اداره می‌شد.^۲ این نشریه از سال ۱۲۷۸ هـ ش (۱۹۱۰ م) و در چاپخانه خلیفه گری ارامنه آذربایجان به چاپ می‌رسید. ۲۱ شماره انتشار یافت و در سال ۱۲۹۰ هـ ش (۱۹۱۲ م) فعالیت آن متوقف شد.^۳

AIG

آیگ (به معنی پگاه)

گاسپار ها کوپیان،
سردبیر نشریه آیگ

بعد از تعطیلی هفته نامه آراود هایراپت بانیریان سردبیر هفته نامه مذکور به همراه یکی از دوستانش گاسپار ها کوپیان تصمیم می‌گیرند، نشریه ای دیگر تاسیس و منتشر کنند. سرانجام در سال ۱۲۹۰ هـ ش (۱۹۱۲ م) اولین شماره هفته نامه ای جدید تحت عنوان آیگ به سردبیری گاسپار ها کوپیان از ارمنیان تبریز و از اعضای حزب دانشناکسوتیون که از مدیران مدارس ارمنیان تبریز نیز بود، انتشار یافت. هفته نامه آیگ که قرار بود علاوه بر موضوعات اجتماعی و سیاسی به ترجمان حزب مذکور نیز تبدیل گردد در زمینه انتشار و تکثیر با مشکلات و محدودیتهای فراوانی همراه بود.

هیئت تحریریه این هفته نامه از تعداد محدودی از چهره های متفکر و اندیشمند ارمنی از جمله هایراپت بانیریان، یرواند آفتاندالیان، مگردوم ساهاکیان که دندانپزشک و از اهالی تبریز و البته از اعضای حزب دانشناکسوتیون بود و در برخی منابع نیز عنوان شده که مدتی سردبیری هفته نامه آیگ را به عهده داشته، تشکیل شده بود که با

محدودیت‌های شدید مالی در چاپخانه خلیفه گری ارامنه آذربایجان به چاپ می‌رسید. اما با تحمل همه این مشکلات انتشار هفته نامه آیگ ده سال طول کشید و انتشار آن در سال ۱۳۰۰ هـ ش (۱۹۲۲ م) متوقف شد.^۴

هفته نامه آیگ که در سال‌های پایانی انتشار به صورت سه روزانه نیز به چاپ رسید در ۲ - ۴ صفحه و

۱. عالیترین مقام روحانی کلیسای ارمنی است.

۲. مصاحبه با سورن بانیریان، همان.

۳. بیگلریان، همان، ص ۴۱.

۴. بانیریان، همان، می ۱۹۱۳، ش ۳۲۸.

در اندازه های ۳۲ × ۴۸، ۳۴ × ۵۰ و ۳۸ × ۵۵ سانتیمتر، منتشر می شد.^۱

آقاقان

در سال ۱۲۸۸ هـ ش (۱۹۱۰ م) در شهر تبریز تعدادی از ارمنیان روستای ارمنی نشین آقاقان، انجمن ارمنیان آقاقان را تاسیس می کنند که یکی از اولین اقدامات این انجمن انتشار ماهنامه ای به همین نام در سال ۱۲۹۰ هـ ش (۱۹۱۲ م) بود که سردبیری آن را واقیناک سارکسیان از موسسان انجمن مذکور به عهده داشت.^۲ نشریه آقاقان که گاهی به صورت دو ماهنامه نیز منتشر می شد در چاپخانه پارس، ۴۰ صفحه و در اندازه ۱۷ × ۲۵ به چاپ رسید که از سال ۱۲۹۱ هـ ش (۱۹۱۳ م) با تغییراتی به حیات خود ادامه داد.^۳

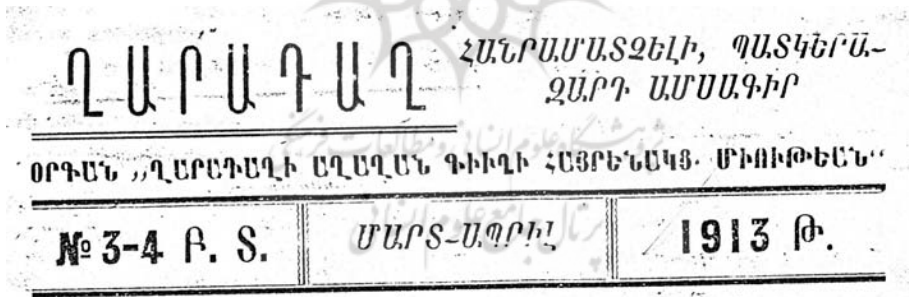
واقیناک سارکسیان،

سردبیر نشریات آقاقان و قاراداغ

قاراداغ

عنوان جدید نشریه آقاقان بود که از سال ۱۲۹۱ هـ ش (۱۹۱۳ م)

ابتدا به صورت ماهنامه و سپس به شکل دو هفته نامه به چاپ می رسید. سردبیر این نشریه نیز واقیناک سارکسیان بود و تعدادی از متفکران ارمنی از جمله خاچاتور گریگوریان، سیمون بازه و موسس بجانیان او را باری می کردند. هدف این نشریه بیان مشکلات روستاییان و یافتن راهی برای حل این مشکلات بود.^۴

نشانه نوشتار نشریه قاراداغ

۱. بیگلریان، همان، ص ۴۲.
۲. بانیریان، همان.
۳. بیگلریان، همان، ص ۴۱.
۴. بانیریان، همان.

نشریه قارداغ در چاپخانه پاروس در اندازه ۵ × ۱۷ × ۲۶ سانتیمتر و با تعداد صفحات ۳۲ - ۴۰ در ۲۱ شماره و تا سال ۱۲۹۲ هـ ش (۱۹۱۴ م) به حیات خود ادامه داد.^۱

MITK

میتک (به معنی اندیشه)

این نشریه که به صورت هفته‌نامه، پس از ورود سپاه روسیه تزاری به تبریز که باعث کشتار تعدادی از علما و اندیشمندان و تعطیلی برخی از نشریات تبریز شد در سال ۱۲۹۰ هـ ش (۱۹۱۲ م) فعالیت خود را آغاز نمود.^۲

هفته‌نامه مذکور به سردبیری آلکساندر در وارتانیان اداره می‌شد که همانطور که قبلاً اشاره شد به منزله سردبیر نشریه زانگ نیز فعالیت مستمری در راه انتشار مطبوعات داشته است.^۳

هفته‌نامه میتک که با موضوعات ادبی، سیاسی و اجتماعی تا سال ۱۲۹۲ هـ ش (۱۹۱۴ م) به حیات خود ادامه داد در چاپخانه پاروس و سپس چاپخانه خلیفه‌گری آرامنه آذربایجان معمولاً در ۴ صفحه و در اندازه ۵/۳۶ × ۵/۵۱ سانتیمتر منتشر می‌شد.^۴

KHOSK

خسک (به معنی سخن)

نشریه دو ماهنامه ارمنیان تبریز بود که در زمینه موضوعات ادبی به فعالیت اشتغال داشت و فقط دو شماره از آن در سال ۱۲۹۱ هـ ش (۱۹۱۳ م) منتشر شد. این نشریه در چاپخانه خلیفه‌گری آرامنه آذربایجان در ۳۶ صفحه و در ابعاد ۱۴ × ۲۱ به چاپ می‌رسید که ناشر و سردبیر آن فردی به نام هراوند غریب‌یان^۵ بود.

Otar Poonjer

اتار پونجر ۴۵ (به معنای گلچین ادبیات خارجی)

نشریه‌ای هنری و ادبی بود که البته بیشتر در مورد ادبیات سایر ملل مطالبی به چاپ می‌رساند. شماره اول این نشریه در ۱۵۹ صفحه و در سال ۱۲۹۱ هـ ش (۱۹۱۳ م) منتشر شد. ناشر و سردبیر آن آلکساندر در ملیک وارتانیان بود. این نشریه نیز در چاپخانه خلیفه‌گری آرامنه آذربایجان و در اندازه‌های ۱۵/۵ × ۲۳ سانتیمتر به چاپ می‌رسد.

۱. بیگلریان، همان، ص ۴۲.

۲. اسما عیل راثین، *ایرانیان ارمنی (تهران: موسسه راثین، بی تا)* ص ۱۸۲ و ۱۸۳.

۳. مانوکیان، مصاحبه، همان.

۴. بیگلریان، همان، ص ۴۲.

۵. از این فرد اطلاعات چندانی در دست نیست.

KOHAK

کوهاک (موج)

نشریه مذکور در سال ۱۲۹۷ هـ ش (۱۹۱۸ م) به سردبیری ه. آرامیان منتشر می‌شد. موضوعات اصلی نشریه مذکور را اطلاعات عمومی، ادبیات و هنر تشکیل می‌داد.

Baykar

بایکار (بیکار)

ابتدا به صورت هفته نامه منتشر می‌شد ولی مدتی بعد به شکل نشریه دو هفته‌گی در آمد. موضوعات سیاسی و اجتماعی مهمترین مطالب نشریه مذکور بودند که بین سال‌های ۱۲۹۷ هـ ش (۱۹۱۸ م) و ۱۲۹۸ هـ ش (۱۹۱۹ م) در ۴ صفحه و در اندازه‌های ۲۹ × ۲۸ سانتیمتر به چاپ می‌رسیده است. متأسفانه در مورد این که چه کسی سمت سردبیری این نشریه را عهده دار بوده، اطلاعاتی موجود نیست.

ARSHALOOIS

آرشا لویس (سپیده صبح)

هفته نامه ای اجتماعی و سیاسی بود که توسط انتشارات انجمن نوجوانان تبریز و با هدف اطلاع رسانی به همین سنین خاص بین سال‌های ۱۲۹۷ هـ ش (۱۹۱۸ م) و ۱۲۹۸ هـ ش (۱۹۱۹ م) منتشر می‌شد. این نشریه زیر نظر هیئت تحریریه‌ای به فعالیت می‌پرداخته که در مورد اعضای آن اطلاعاتی موجود نیست. هفته نامه آرشالویس در ۲۰ صفحه و در اندازه ۳۰ × ۴۴ سانتیمتر و توسط چاپخانه خلیفه گری آذربایجان در ۲۱ شماره انتشار یافته است.

Geghaser

گقاسر (به معنی زیبادوست)

نشریه کوهاک یک سال بعد یعنی در سال ۱۲۹۷ هـ ش (۱۹۱۹ م) با عنوان گقاسر تغییر نام داده^۱ و با هیئت تحریریه ای جدید که ریاست آن را موشخ هوانسیان از معلمان مدارس ارمنیان تبریز بر عهده داشت و با هدف ارائه اطلاعات عمومی و هنری برای دانش آموزان ارمنی زبان تبریز منتشر شد و چاپخانه خلیفه گری ارمنه آذربایجان کار انتشار این ماهنامه را که در ۲۴ صفحه و در اندازه ۱۷ × ۲۲ سانتیمتر بود به انجام می‌رساند.^۲

۱. بیگلریان، همان، ص ۴۱-۴۴.

۲. مصاحبه با سورن بانیریان. همان.

Minaret

مینارت^۱

هفته نامه ای ادبی، اجتماعی و علمی بود که بعد ها موضوعات مربوط به زراعت و کشاورزی را نیز مورد توجه قرار داد. این نشریه بین سال های ۱۲۹۸ هـ ش (۱۹۱۹م) و ۱۳۰۰ هـ ش (۱۹۲۱م) در چاپخانه خلیفه گری ارامنه آذربایجان در ۲-۴ صفحه و در اندازه های ۳۶ × ۵۶ و ۳۳ × ۴۹ سانتیمتر و در تیراژ ۳۰۰ به چاپ می‌رسید. دفتر این نشریه در باغ ملت ارامنه قرار داشت و سردبیر آن آراکل هاروتونیان^۲ از فارغ التحصیلان رشته معماری دانشگاه پطروگراد بود و از مهندسان رسمی شهرداری تبریز محسوب می‌شد.^۳

آراکل هاروتونیان،
سردبیر نشریه مینارت

Ashkhadavor
Vedak
Haielei
Heragirner

آشخا داور (کارگر)
وداک (جویبار)
هایلی (آیینه)
هراگیرنر (تلگراف‌ها)

در مورد این چهار نشریه به جز خاطرات شخصی بانیریان، سر دبیر نشریه آراود که تنها به ذکر نامی از آنها اکتفا نموده و چند سند دستنویس دیگر، مدرک دقیقتری موجود نمی باشد. این اسناد محل انتشار و چاپ نشریات مذکور را تبریز عنوان نموده‌اند ولی درباره جزییات آن مطالبی را بیان نکرده اند. احتمالا نشریات مذکور بین سال های نخستین ۱۳۰۹ هـ ش (۱۹۳۰م) به چاپ می رسیدند.^۴

هاکافاشیست آکان تریک (نامه ضد فاشیست‌ها)

Hakafashiestakan tertek

ترجمان رسمی کمیته ضد فاشیست ارمنیان آذربایجان بود که زیر نظر هیئت تحریریه ای از اعضای همین کمیته و بین سال های ۱۳۲۲ هـ ش (۱۹۴۳ م) تا ۱۳۲۳ هـ ش (۱۹۴۴ م) در ۲-۴ صفحه و در اندازه

۱. به معنای مناره.

۲. کاوه بیات و مسعود کوهستانی نژاد، اسناد مطبوعات (۱۲۱۶-۱۳۲۰ هـ. ش) (تهران: سازمان انتشارات اسناد ملی ایران)، ۱۳۷۲، ص ۳۹۱.

۳. مصاحبه با سورن بانیریان، همان.

۴. بانیریان، همان و مصاحبه با سورن بانیریان، همان.

۳۵ × ۵۵ و ۳۰ × ۴۲ سانتیمتر و در چاپخانه خلیفه گری ارامنه آذربایجان منتشر می شد. این نشریه تا شماره هفدهم به صورت هفته نامه و سپس به شکل سه روزانه انتشار یافت.^۱

هاکافاشیست

نشریه مذکور نیز به منزله ترجمان کمیته ضد فاشیست آذربایجان از سال ۱۹۴۴ م (۱۳۲۲ هـ ش) آغاز به کار نمود. ابتدا به صورت هفته نامه و سپس به شکل سه روزانه در ۳-۴ صفحه در چاپخانه خلیفه گری ارامنه آذربایجان و در اندازه های متغیر ۳۵ × ۵۵ و ۳۰ × ۴۲ سانتیمتر، انتشار می یافت. حیات این نشریه بیش از یک سال طول نکشید و در سال ۱۳۲۳ هـ ش (۱۹۴۵ م) فعالیت آن متوقف شد.^۲

AREVELK

آرولک (شرق)

در اصل همان نشریه هاکا فاشیست بود که با نامی جدید و به صورت سه روزانه در موضوعات سیاسی، اجتماعی و ادبی به حیات خود ادامه داد. این نشریه بین سال های ۱۳۲۴ هـ ش (۱۹۴۵ م) و ۱۳۲۵ هـ ش (۱۹۴۶ م) به منزله ترجمان کمیته ضد فاشیست ها در آذربایجان در ۴ صفحه و در اندازه ۳۲ × ۴۴ سانتیمتر به چاپ می رسید.^۳ سردبیر آن داویت گئورگیان از ارمنیان تبریز و از رهبران کمیته ضد فاشیست آذربایجان بود.^۴

Verelk

ورلک (پیشرفت)

به صورت هفته نامه و در مضامین سیاسی، اجتماعی و ادبی در سال ۱۳۳۱ هـ ش (۱۹۵۲ م) در چاپخانه خلیفه گری ارامنه آذربایجان در ۴ صفحه و در اندازه ۳۰/۵ × ۴۶ سانتیمتر و فقط در ۱۲ شماره انتشار یافت. آرامائیس آرزومانیان صاحب امتیاز و سردبیر نشریه مذکور بود.

Raffi Yertasardakan

رافی یرتاسارداکان (به معنی رافی جوانان)

در ۱۳۵۸ هـ ش سال (۱۹۷۹ م) و به صورت دو هفته نامه با مضامین اجتماعی انتشار یافت. این هفته نامه با تعداد صفحات متغیر بین ۸-۱۶ صفحه و در اندازه ۳۳ × ۲۲ سانتیمتر به چاپ می رسید.^۵

۱ رائین، همان، ص ۴۸.

۲. آرمن بیگلریان، ((مطبوعات ارمنی زبان در ایران)) پیمان، ش ۵ و ۶ (بهار و تابستان ۱۳۷۶) ص ۱۲۶.

۳. بیگلریان، همان.

۴. مصاحبه با سورن بانیریان، همان.

۵. بیگلریان، همان، ص ۵۵.